

К.Г. ГОРОДЕНСЬКА

м. Київ, Україна

ГРАМАТИЧНІ І ПРАВОПИСНІ ПРОБЛЕМИ СКЛАДНИХ СЛІВ ІЗ ЧИСЛІВНИКОВИМ КОМПОНЕНТОМ

У статті досліджено диференціацію форми числівникового компонента залежно від словотвірної функції та фонетичної позиції його фіналі у структурі складних слів. Проаналізовано норми вживання компонентів дво-, три-, чотири- і двох-, трьох-, чотирьох-, зафіксовані в українських правописах ХХ–ХХІ ст. і використані в ортографійних словниках, виявлено та систематизовано непослідовності в дотриманні цих норм. Оцінено конкуренцію форм родового і називного відмінків у назвах сотень як компонентів складних іменників та прикметників. Простежено традицію вживання у структурі складних іменників, прикметників та порядкових числівників (відносних порядкових прикметників) назв сотень п'ятсот–дев'ятсот у формі називного відмінка, а назв десятків та одиниць, пов'язаних із ними, у формі родового відмінка. Умотивовано граматичну форму порядкових числівників, утворених від кількісних числівників – назв сотень, тисяч, мільйонів і т. д. З'ясовано специфіку використання дробових невідмінюваних числівників та неозначено-кількісних числівників для побудови складних слів.

Ключові слова: складні іменники, складні прикметники, порядкові числівники (відносні порядкові прикметники), кількісні числівники, дробові числівники, граматична форма, правопис, сполучні голосні.

У науковій мові, зокрема в однослівних термінах складної будови і термінах, співвідносних з іменниковими словосполученнями, широко вживаним є препозитивний компонент, виражений означено-кількісними, передусім власне-кількісними числівниками. Обмежено використано в цій позиції дробові, збірні та неозначено-кількісні числівники.

Спостереження за вживанням різних числівників як складників термінонайменувань, зафіксованих у наукових працях, усіх правописах та ортографійних словниках української мови, свідчать про тривалі пошуки граматичної форми та правопису таких числівників, про хитання і непослідовності в їх використанні, неправильну граматичну та правописну кодифікацію деяких типів числівникових компонентів, ужитих у структурі складних слів. Це спричинено тим, що в українських граматиках числівник тенденційно подають як окремий частиномовний клас, що вирізняється своєю розгалуженою, роздрібненою словозмінною парадигматикою, зумовленою «особливостями походження та специфікою формування числівників як окремої лексико-граматичної категорії» (Баранник, 1969: 257). Одні дослідники виділили 6 типів словозміни числівників (там само), інші – десять (Вихованець, 2004: 175–180), проілюстрували їх зразками відмінювання відповідних числівників, що важливо для поєднання

числівникових форм із різними словами в реченні. Проте в наявних частиномовних описах числівника (Івченко, 1955; Баранник, 1969; Арполенко, Горденська & Щербатюк, 1980; Вихованець, 2004) немає інформації про критерії вибору граматичної форми числівників, належних до різних відмінкових парадигм, для побудови складних слів, передусім форм родового і називного відмінків. Не вмотивували використання граматичної форми числівників у структурі похідних слів і дослідники словотвору складних іменників, прикметників і порядкових числівників (відносних порядкових прикметників), бо зосередили увагу на частиномовних типах поєднуваних основ, утворенні складних слів за допомогою сполучних голосних звуків і без них (Клименко, 1984) та на їх правописі. Такий підхід яскраво віддзеркалюють і правописні кодекси ХХ–ХХІ ст. Найбільше плутанини у використанні форм **двох-**, **трьох-**, **чотирьох-** і числівникових сегментів **дво-**, **три-**, **чотири-**, форм назв сотень, десятків та одиниць як складників похідних іменників і прикметників. Саме ці обставини спричинили граматичні та правописні проблеми складних слів із першою числівниковою частиною, розв'язання яких на часі, інакше не вдасться правильно внормувати їх граматичне оформлення та правопис. У запропонованій статті поставлено мету систематизувати ці проблеми за основними правописними кодексами української мови та найновішим орфографічним словником, визначити науково обґрунтовані способи їх розв'язання, спершись на нові норми «Українського правопису» (Київ: Наукова думка, 2019)⁸.

В «Українському правописі» 1928 р. для складених (так їх там названо) слів визначали не граматичну форму числівника в ролі їхньої першої частини, а сполучний голосний, зокрема **о** у словах із числівниками **один**, **два**: *одноповерховий*, *одноденний*, *двогубий*, *двоногий*, *дворучка*, *двоаршинний* та ін., **и** у словах із числівниками **три**, **чотири**, а також із тими, що в родовому відмінку мають **и**: *триноги*, *триніжок тризубець*, *трипілля*, *чотирискладовий*, *семіліток*, *тридцятилітній* та ін. (УП, 1929: 27). **Дво-**, **три-**, **чотири-** входили до складу рядових (порядкових) числівників *двосотий*, *трисотий*, *чотирисотий* (УП, 1929: 54). Ілюстративний матеріал до цих правил свідчить, що їх потрібно було вживати в позиції перед будь-яким приголосним та голосним у складних словах.

В «Українському правописі» 1940 р. голосні **о** та **и** в перших числівникових частинах **одно-**, **дво-**, **три-**, **чотири-** як компонентах складних слів уже не названі сполучними голосними, тобто такі складні слова визнано утвореннями без сполучного звука (*одноденний*, *двоногий* *двотижневик*, *триніжок*, *чотирикутник* та ін.), крім цього, до них додано складні слова з формами

⁸ Граматичні і правописні проблеми, спричинені числівниковим компонентом у складних іменниках, прикметниках та порядкових числівниках (відносних порядкових прикметниках), я тезово схарактеризувала у статті «Числівниковий компонент у складних словах як нормативна проблема», опублікованій у збірникові наукових праць «Наукова термінологія нового століття: теоретичні і прикладні виміри» (Рівне: НУВГП, 2016. С. 37–38). Висловила свої міркування щодо розв'язання цих проблем, але вони не мали правової сили. Тепер, коли з'явився новий «Український правопис» (Київ: Наукова думка, 2019), я повертаюся до ґрунтовного аналізу граматичних і правописних питань використання числівників у складних словах, щоб узгодити свої рекомендації з новими нормами вживання числівникових компонентів **дво-**, **три-**, **чотири-** і **двох-**, **трьох**, **чотирьох-**, дробового невідмінюваного числівника **пів**, уведеними до цього правописного кодексу.

двох, трьох-, чотирьох-: *двохметровий, трьохлінійний, чотирьохскладовий* (УП, 1940: 24), у зв'язку з чим постало запитання про використання форм числівників **два, три, чотири**, зокрема чому потрібно писати *двоногий*, але *двохметровий*.

Як несполучні потрактовано голосні **о, и** і в «Українському правописі» 1960 р., але, на відміну від попереднього, було конкретизовано вживання числівникових форм **двох-, трьох-, чотирьох-** перед голосними **а, я, о**: *трьохаршинний, трьох'ярусний, двохосьовий* та в утвореннях на зразок *тридцятитрьохрічний* (УП, 1960: 34). Серед складних слів, які пишемо разом, подано складні іменники й прикметники, першою частиною яких є числівник, форму якого не визначено (*п'ятирічка, шестиденка, семиразовий, тридцятивосьмиповерховий* та ін.), і складні порядкові числівники, останнім компонентом яких є **-сотий, -тисячний, -мільйонний**: *дев'ятисотий, п'ятсоттридцятитисячний, шістдесятитримільйонний, багатотисячний* та ін. З наведеного ілюстративного матеріалу зрозуміло, що числівникові назви десятків та одиниць у складних словах потрібно вживати у формі родового відмінка (*тридцятивосьмиповерховий, шістдесятитримільйонний*), а назви сотень у складених числівниках – без будь-яких пояснень – у формі називного відмінка, тоді як назви десятків та одиниць, що з ними пов'язані, – у формі родового відмінка, пор.: *сімсотп'ятдесятиріччя, стодвадцятитримілітній, п'ятсоттридцятитисячний* (там само: 36).

В «Українському правописі» 1993 р. так само кваліфіковано статус голосних **о** та **и** в числівникових компонентах **одно-, дво-, три-, чотири-**, як перших частинах складних слів, але обмежено вживання форм **двох-, трьох-, чотирьох-** двома позиціями (замість трьох у попередньому виданні правопису) – лише перед голосними **а, о**: *двохосьовий, чотирьохактний* (УП, 1993: 360).

На цих лаконічних правилах українських правописів 1960 та 1993 років, без чіткої диференціації форм кількісного числівника у складних іменниках і прикметниках, а також у порядкових числівниках, було укладено дев'ять видань орфографічних словників української мови, які продемонстрували непослідовність у вживанні форм числівників у складних словах, а також ігнорування деяких правил, зокрема використано форми **двох-, трьох-, чотирьох-** перед усіма наступними голосними (за правописом 1993 р. їх треба вживати тільки перед **а, о**). Це спричинило низку непослідовностей і помилок. Типовим виявом непослідовності є використання форм **двох-, трьох-, чотирьох-** і компонентів **дво-, три-, чотири-** в ролі першої частини насамперед складних прикметників. Якщо в позиції перед голосним та **й** форми на **-ох / -ьох** переважають (пор.: *двохактний⁹, трьохактний, чотирьохактний, двохатомний, двохелектродний, трьохелектродний, чотирьохелектродний, двохосьовий, трьохосьовий, чотирьохосьовий, двох'ярусний, трьох'ярусний, чотирьох'ярусний* і т. д. (**але**: *двоокий, двооктавний, двоопуклий, триобмотковий, чотириадресний, чотириокий, чотириядерний* та ін.), то в позиції перед приголосним орфографічні словники подали у складних прикметниках здебільшого **дво-, три-, чотири-** (пор.: *двометровий, триметровий, чотири-*

⁹ Тут і далі свої спостереження ілюструємо прикладами складних прикметників, іменників та порядкових числівників, дібраних із найновішого дев'ятого видання «Українського орфографічного словника» (2009).

метровий; двоповерховий, триповерховий, чотириповерховий; дворазовий, триразовий, триразовий), але в деяких прикметниках зафіксовано в цій позиції і компоненти **двох-**, **трьох-**, **чотирьох-** (напр.: *двохлюбний, трьохвимірний, трьохзарядний, трьохпудовий, трьохшвидкісний, чотирьохструнний* та ін.). Усупереч відзначеній правописній нормі в орфографічних словниках з'явилося два кодифікованих складних прикметники: із першими числівниковими компонентами **дво-** і **двох-**, **три-** і **трьох-**, **чотири-** і **чотирьох-**, пор.: *триярусний* і *трьох'ярусний, чотириактний* і *чотирьохактний, чотириелектродний* і *чотирьохелектродний, чотириярусний* і *чотирьох'ярусний* та ін. На протигагу складним прикметникам у складних іменниках у позиції і перед приголосним, і перед голосним зафіксовані лише числівникові компоненти **дво-**, **три-**, **чотири-**, що демонструє другу непослідовність, напр.: *двоцлен, двоокис; трицлен, трицикл, триокис; чотирицлен, чотириокис* та ін. Зазначені непослідовності, суть яких полягала в тому, що, по-перше, у складних прикметниках форми числівників на **-ох** / **-ьох** ужито не лише перед **а, о**, а й перед приголосними, і що, по-друге, у складних іменниках перед голосним потрібно було вживати **дво-**, **три-**, **чотири-** (у словниках подані *двоокис, двоокисень, триокис, чотириокисень, чотириоксид* та ін.), а в складних прикметниках у такій самій позиції – форми **двох-**, **трьох-**, **чотирьох-** (у словниках подані *двохелектродний, двохелементний, двохосновний, двохосьовий, трьохелектродний, трьохелементний, трьохосновний, трьохосьовий, чотирьохелектродний, чотирьохосновний* та ін.), усунено в «Українському правописі» 2019 р. У ньому кодифіковано норму, згідно з якою у складних прикметниках та іменниках перед будь-яким звуком (приголосним, голосним) другого їхнього компонента потрібно вживати тільки **дво-**, **три-**, **чотири-**, серед ілюстрацій: *двобічний, двоелектродний, двоєдиний, двокілометровий, двоосьовий, двоярусний* і *двобій, двоголосся, двоєборство* та ін.; *триатомний, тривідсотковий, трикілометровий, триярусний* і *трикутник, триніжок* та ін.; *чотириактний, чотирибальний, чотиримісячний, чотириосьовий* і *чотирикутник* та ін. (УП, 2019: 46–59). Цієї норми будуть дотримуватися в українській мовній практиці за умови, якщо на її основі в новому орфографічному словнику подадуть вичерпний перелік (список) складних іменників та прикметників із першою числівниковою основою в потрібній нормативній формі.

В орфографічних словниках української мови майже 50 років непослідовно або й неправильно подавали порядкові числівники (відносні порядкові прикметники), утворені від кількісних числівників: *два тисячі, три тисячі, чотири тисячі; два мільйони, три мільйони, чотири мільйони; два мільярди, три мільярди, чотири мільярди* і т. д. Наприклад, в «Українському орфографічному словникові» (УОС, 2009) зафіксовано *двотисячний* і *двохтисячний, двомільйонний* і *двохмільйонний, двомільярдний* і *двохмільярдний; тритисячний* і *трьохтисячний, тримільйонний* і *трьохмільйонний, тримільярдний* і *трьохмільярдний; чотиритисячний* і *чотирьохтисячний, чотирьохмільйонний* (не подано *чотиримільйонний*), *чотиримільярдний* і *чотирьохмільярдний*. Запропоновані в цьому словникові порядкові числівники *двотисячний, двомільйонний, двомільярдний; тритисячний, тримільйонний, тримільярдний; чотиритисячний* суперечать граматичній нормі, адже в українській літературній мові такі порядкові числівники утворюємо від форми родового відмінка відповідних

кількісних складних і складених числівників, у якій є компонент (закінчення) **-ох /-ьох**, тобто нормативними є *двохтисячний, двохмільйонний, двохмільярдний* і т. д.

Відповідно до цієї граматичної норми української літературної мови в «Українському правописі» 2019 р. числівникові форми **двох-, трьох-, чотирьох-** потрібно вживати в порядкових числівниках, утворених від кількісних числівників *двісті, триста, чотириста; дві тисячі, три тисячі, чотири тисячі; два мільйони, три мільйони, чотири мільйони* і т. д., а також у складних іменниках на **-річчя, -ліття**, похідних від кількісних числівників *двісті, триста, чотириста*, бо для них, як відомо, твірною основою так само слугує форма родового відмінка співвідносного з ними кількісного числівника, пор. їх утворення: *двісті* → *двохсот, двохсотий, двохсотріччя, двохсотліття*; *триста* → *трьохсот, трьохсотий, трьохсотріччя, трьохсотліття*; *чотириста* → *чотирьохсот, чотирьохсотий, чотирьохсотріччя, чотирьохсотліття*; *дві тисячі* → *двох тисяч, двохтисячний*; *три тисячі* → *трьох тисяч, трьохтисячний*; *чотири тисячі* → *чотирьох тисяч, чотирьохтисячний*; *два мільйони* → *двох мільйонів, двохмільйонний*; *три мільйони* → *трьох мільйонів, трьохмільйонний*; *чотири мільйони* → *чотирьох мільйонів – чотирьохмільйонний* і т. д.

Окремо варто проаналізувати форми числівників у складних іменниках на **-річчя, -ліття**, які визначають вік кого-, чого-небудь, що вимірюється в одиницях, десятках, у сотнях і десятках, сотнях, десятках та одиницях. Ідеться про використання в таких іменниках форм називного та родового відмінків числівників. В українській мові вибір однієї із цих відмінкових форм залежить від того, що вона позначає. Числівники – назви одиниць і десятків, крім *дев'яносто*, уживають у формі родового відмінка, пор.: *п'ятиріччя, десятиріччя, десятиліття, двадцятиріччя, тридцятиріччя, сорокаріччя, сорокаліття, сорокап'ятиріччя, п'ятдесятиріччя, п'ятдесятиліття, п'ятдесятип'ятиріччя, шістдесятиріччя, сімдесятиріччя, сімдесятип'ятиріччя, вісімдесятиріччя*, але *дев'яносторіччя*.

Числівники, що означають сотні, неоднорідні за формою у структурі складних іменників на **-річчя, -ліття**: *сто* не змінює своєї форми (пор.: *сторіччя, століття*), *двісті, триста, чотириста*, як уже йшлося вище, уживані лише у формі родового відмінка (*двохсотріччя, двохсотліття, трьохсотріччя, трьохсотліття, чотирьохсотріччя, чотирьохсотліття*), *п'ятсот–дев'ятсот* у різних словниках подано неоднаково. Зокрема, у «Правописному словнику» Г. Голоскевича, укладеному за нормами «Українського правопису» 1928 р., ці назви сотень послідовно вжиті в називному відмінкові (*вісімсотліття, вісімсотріччя* (ПС, 1962: 60); *дев'ятсотліття, дев'ятсотріччя* (там само: 92); *п'ятсотліття, п'ятсотріччя* (там само: 332), *сімсотліття, сімсотріччя* (там само: 366); *шістсотліття* (там само: 442); у тлумачному одинадцятитомному «Словнику української мови» вони мають переважно форму родового відмінка (*восьмисотріччя, п'ятисотліття, п'ятисотріччя; шестисотліття, шестисотріччя*), за винятком числівника *сімсот*, який зафіксований у формі називного і родового відмінків (пор.: *сімсотліття* і *семисотліття; сімсотріччя* і *семисотріччя*) (СУМ), а в найновішому «Українському орфографічному словникові» одні назви сотень ужиті лише в родовому відмінку

(*восьмисотріччя, дев'ятисотліття, дев'ятисотріччя*), а інші – в родовому й називному відмінках (пор.: *п'ятисотліття і п'ятсотліття; п'ятисотріччя і п'ятсотріччя; семисотліття і сімсотліття; семисотріччя і сімсотріччя; шестисотліття і шістсотліття; шестисотріччя і шістсотріччя*) (УОС, 2009).

У сучасній мовній практиці числівники *п'ятсот–дев'ятсот* у складних іменниках на **-річчя, -ліття** вживають в обох названих відмінкових формах, але помітне переважання форми називного відмінка, попри те що логічною і правильною була б форма родового. Називний цих числівників превалує в українських друкованих та електронних засобах масової інформації, очевидно тому, що він полегшує вимову таких складних іменників.

Назви сотень *п'ятсот–дев'ятсот*, поєднані з десятками чи одиницями, у складних іменниках на **-річчя** та складних порядкових числівниках правописи української мови 1960, 1993 та 2019 років зафіксували у формі називного відмінка, а назви десятків та одиниць – родового, пор.: *сімсотп'ятдесятиріччя, п'ятсоттридцятитисячний* (УП, 1960: § 20, п. 9, 11), *п'ятсоттридцятитисячний* (УП, 1993: § 28, п. 1, б), *п'ятсотдвадцятип'ятиріччя, сімсотсорокаріччя* (УП, 2019: § 35, п. 5, 5), *п'ятсоттридцятитисячний* (УП, 2019: § 38, п. 1, 2), але в жодному з них не обґрунтовано цю відмінкову форму. Не відзначено її і в граматиках української мови. На мою думку, правильно все-таки вживати всі назви – сотень, десятків та одиниць – у структурі складних іменників, прикметників та порядкових числівників у формі родового відмінка, крім числівника *сто*, тобто *семисотп'ятдесятиріччя, восьмисотсорокап'ятиріччя, п'ятисотдвадцятип'ятиріччя, п'ятисотдвадцятип'ятиметровий, п'ятисоттридцятитисячний*. Форма називного відмінка в назвах сотень *п'ятсот–дев'ятсот*, поєднаних із десятками та одиницями, полегшує їх вимову, тому вона так само стала вживанішою, пор.: *сімсотп'ятдесятиріччя і семисотп'ятдесятиріччя, вісімсотсорокап'ятирічний і восьмисотсорокап'ятирічний, дев'ятсотсімдесятип'ятимільйонний і дев'ятисотсімдесятип'ятимільйонний*.

У граматичних описах числівників української мови тепер виділяють чотири невідмінювані числові назви – *пів*¹⁰, *півтора*, *півтори* та *півтораста*, зараховані до дробових числівників (Баранник, 1969: 241–242; Вихованець, 2004: 174).

Уживання та правопис **пів** в українській мові має суперечливу історію. В «Українському правописі» 1928 р. нормою було писати його разом лише

¹⁰ Дехто заперечує проти зарахування **пів** до числівників, оскільки історично це іменник. Справді, деякі дробові поняття в давній українській мові передавали іменники, які в сучасній українській мові трансформовані у слова *пів, третина, чверть, десятина* та ін. Проте внаслідок «розвитку мислення та вдосконалення математичних обчислень з'явилися більш диференційовані, організовані в систему мовні засоби на означення найрізноманітніших дробових понять – сучасні дробові числівники (*одна друга, одна третя, одна десята* та ін.» (Баранник, 1969: 241). Паралельно з цими математизованими дробовими числівниками продовжують уживатися як синоніми давні слова на означення цих дробових понять, серед яких *пів, півтора (півтори), півтораста*, у яких процеси абстрагування пішли далі, ніж в інших подібних словах, тому дослідники запропонували зарахувати їх до числівників і виділити «в окрему групу (у межах дробових)» (Баранник, 1969: 241–242). У новітніх граматичних описах української мови *пів, півтора, півтори, півтораста* становлять окрему групу дробових числівників (Вихованець, 2004: 163–164).

тоді, коли він уходив «у суцільне слово: *південь*, *півпарубок*, *піваркуш* та ін.», в інших випадках – окремо (УП, 1929: § 48, п. 3). За «Українським правописом» 1960 р. **пів** треба було писати разом з іменниками – загальними назвами, що починаються на приголосний, голосний та **й**, і через дефіс – з іменниками, що є власними географічними назвами (УП, 1960: § 20, п. 12); за «Українським правописом» 1993 р. **пів** писали разом з іменниками – загальними назвами з початковим приголосним і голосним (а перед **й** як складником букв **я**, **ю** треба було ставити апостроф: *пів'яблука*, *пів'юрти*) та через дефіс – із власними географічними назвами (УП, 1993: § 26, п. 1, е). В «Українському правописі» 2019 р. кодифіковано правопис невідмінюваного числівника **пів** зі значенням ‘половина’ окремо від наступного іменника – загальною та власною назвою у формі родового відмінка однини, що, нарешті, розв’язало тривалу дискусію українських мовознавців із приводу правильного написання цього числівника в українській мові, а саме відкинуло безпідставний його правопис разом з іменниками – загальними назвами та з дефісом – з іменниками, що є власними назвами. Тепер пишемо окремо *пів аркуша*, *пів відра*, *пів години*, *пів літра*, *пів міста*, *пів огірка*, *пів острова*, *пів яблука*, *пів ящика*, *пів ями*, *пів Європи*, *пів Києва*, *пів України*. Якщо ж **пів** із наступним іменником у формі називного відмінка становить єдине поняття і не виражає значення половини, то їх пишемо разом: *піваркуш*, *південь*, *півзахист*, *півколо*, *півкуля*, *півмісяць*, *півоберт*, *півовал*, *півострів*. Крім цього, подано правило про правопис разом складних прикметників, утворених з іменника та числівника **пів**, пор.: *півгодинний* (від *пів години*), *півлітровий* (від *пів літра*), *півметровий* (від *пів метра*) і т. д.

Уживання невідмінюваних дробових числівників **півтора**, **півтори** залежить від родової ознаки керованого ними іменника: **півтора** поєднуваний з іменниками чоловічого та середнього роду (пор. *півтора відсотка*, *півтора метра*, *півтора кілограма*, *півтора століття*), **півтори** – з іменниками жіночого роду (*півтори години*, *півтори доби*, *півтори кварти*, *півтори склянки*, *півтори тонни*). Утворені на їхній основі прикметники повинні зберігати вихідну форму невідмінюваного числівника, проте це спостерігаємо лише в числівника **півтора**, пор.: *півторавідсотковий*, *півтораметровий*, *півторакілограмовий*, *півторастолітній* та ін., а в числівника **півтори**, зважаючи на деривати, зафіксовані в орфографічних словниках, голосний **и** безпідставно замінено на **а**, тобто подано в них *півторагодинний*, *півторатонний* замість логічно очікуваних *півторигодинний*, *півторитонний*.

Відмінювані неозначено-кількісні числівники **багато**, **кілька** у структурі частини складних іменників та прикметників мають форму називного відмінка, пор.: *багатоактний*, *багатоаспектний*, *багатоатомний*, *багатовалентний*, *багатовекторний*, *багатоголосий*, *багатометровий*, *багатомовний*, *багатоскладовий*, *багатотонний*; *кількагодинний*, *кількаразовий*, *кількаскладовий*, *кількатижневий*, *кількаярусний* та ін., тоді як означено-кількісні числівники, за зразками яких відмінюємо ці та інші неозначено-кількісні числівники, у такій позиції мають форму родового відмінка, пор.: *п'ятивалентний* і *багатовалентний*, *десятитонний* і *багатотонний*, *двадцятигодинний* і *кількагодинний*, *тридцятиметровий* і *кількаметровий*.

Отже, в українській граматичній та правописній традиції використання числівників для утворення складних слів було ґрунтоване головню на словотвірній функції та фонетичній позиції їхньої фіналі. Сьогодні форму числівника у складних словах потрібно визначати насамперед за новими правилами, унесеними до «Українського правопису» 2019 р., а саме:

1. У складних прикметниках та іменниках у позиції перед будь-якими буквами пишемо **дво-**, **три-**, **чотири-**, а в порядкових числівниках (відносних порядкових прикметниках), утворених від складних числівників *двісті*, *триста*, *чотириста* і складених *дві тисячі*, *три тисячі*, *чотири тисячі*; *два мільйони*, *три мільйони*, *чотири мільйони*; *два мільярди*, *три мільярди*, *чотири мільярди*, та в іменниках на **-річчя**, **-ліття** – форми **двох-**, **трьох-**, **чотирьох-**.

2. Числівники, що називають одиниці і десятки першої сотні, та назви сотень **двісті–чотириста** у складних іменниках на **-річчя**, **-ліття** треба вживати у формі родового відмінка. Числівники **дев'яносто**, **сто** в таких іменниках зберігають форму називного відмінка. Назви сотень **п'ятсот–дев'ятсот** також стали вживанішими в цій відмінковій формі. До того ж ці назви сотень, поєднані з десятками та одиницями, у структурі складних іменників на **-річчя**, **-ліття**, складних прикметників та складних порядкових числівників уже кодифіковані у формі називного відмінка у правописах ХХ–ХХІ ст., а **сімсот** – і в орфографічних словниках. Попри відзначену кодифікацію складені числівники, утворені із сотень **п'ятсот–дев'ятсот**, десятків та одиниць, у складних іменниках, прикметниках та порядкових числівниках правильно вживати у формі родового відмінка.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ПС, 1962 – Голоскевич, Г.К. (1962). *Правописний словник* (9-те вид.). New York: Книгоспілка.

СУМ – Білодід, І.К. (Ред.) (1970–1980). *Словник української мови* (Т. 1–11). Київ: Наукова думка.

УОС, 2009 – *Український орфографічний словник* (2009). (Вид. дев'яте). Київ: Довіра.

УП, 1929 – *Український правопис* (1929). (1-ше вид.). Харків: Державне вид-во України.

УП, 1940 – *Український правопис* (1940). Київ.

УП, 1960 – *Український правопис* (1960). (2-ге вид.). Київ: Вид-во АН УРСР.

УП, 1993 – *Український правопис* (1993). (4-те вид.). Київ: Наукова думка.

УП, 2019 – *Український правопис* (2019). Київ: Наукова думка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арполенко, Г.П., Городенська, К.Г. & Щербатюк, Г.Х. (1980). *Числівник української мови*. Київ: Наукова думка.
2. Баранник, Д.Х. (1969). Числівник. У Білодід, І.К. (Ред.) (1969). *Сучасна українська літературна мова. Морфологія* (с. 237–264). Київ: Наукова думка.
3. Вихованець, І. (2004). Числівник. У Вихованець, І. & Городенська, К. (2004). *Теоретична морфологія української мови* (с. 151–183). Київ: Унів. вид-во «Пульсари».

4. Городенська, К.Г. (2016). Числівниковий компонент у складних словах як нормативна проблема. У Малевич, Л.Д. (Відп. ред.) *Наукова термінологія нового століття: теоретичні і прикладні виміри* (Рівне, 15–16 вересня, 2016 року) (с. 37–38). Рівне: НУВГП.
5. Івченко, М.П. (1955). *Числівники української мови*. Київ: Вид-во Київ. держ. ун-ту.
6. Клименко, Н.Ф. (1984). *Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові*. Київ: Наукова думка.

Kateryna Horodenska

GRAMMATICAL AND ORTHOGRAPHICAL PROBLEMS OF COMPLEX WORDS WITH NUMERAL COMPONENT

The article examines the differentiation of the form of the numeral component. It depends on the word-formative function and phonetic position of the numeral component ending letter in the compound word structure. The usage of norms fixed in the Ukrainian orthography of the 20th and 21st centuries and was used in the spelling dictionary of the components **дво-, три-, чотири-** and **двох-, трьох, чотирьох-** were analyzed. Also, inconsistencies in compliance with these norms were identified and systematized.

Changes in the usage of numeral forms as the first part of the complex word were stated and registered in “Ukrainian orthography” (Kyiv: Naukova dumka, 2019). According to these changes, we should write **дво-, три-, чотири-** in compound adjectives and nouns before any letter. Forms **двох-, трьох-, чотирьох-** are obvious to use in ordinal numerals (relative ordinal adjectives) which are formed from compound numerals such as *двісті, триста, чотиріста* and complex words such as *дві тисячі, три тисячі, чотири тисячі; два мільйони, три мільйони, чотири мільйони; два мільярди, три мільярди, чотири мільярди* and in nouns that contain **-річчя, -ліття**.

Concurrence between forms of nominative and genitive cases in the names of hundreds **п'ятсот–дев'ятсот** as the first components of the compound words was estimated. Predominant usage of the nominative case of names of these hundreds in compound nouns (*п'ятсотріччя–дев'ятсотріччя*) and the genitive case in ordinal numerals (*п'ятисотий–дев'ятисотий*) and adjectives (*п'ятисоткілограмавий–дев'ятисоткілограмавий*) was noted in modern language practice. It was observed that in the structure of the complex nouns (*п'ятсотсорокап'ятиріччя*), adjectives (*п'ятсотсорокап'ятирічний*), and ordinal numerals (*п'ятсотсорокап'ятитисячний*) traditionally used the names of hundreds **п'ятсот–дев'ятсот** in the nominative case and the names of tens and ones in the genitive case are used.

The article emphasizes on the new norm of orthography **пів** that means ‘half’ with nouns in a singular form of the genitive case. The words, in which **пів-** is a single notion with a noun, were outlined.

It was found out the specific nature of fractional unconjugated numerals (**пів, півтора, півтори, півтора**) usage, and conjugated indefinite quantifier numerals such as **багато, кілька**, which are used for complex noun formation.

Keywords: complex nouns, complex adjectives, cardinal numerals, grammatical form, orthography, conjunctive vowels.

LEGEND

ПС, 1962 – Holoskevych, H.K. (1962). *Pravopysnyi slovnyk [Spelling Dictionary]* (9th ed.). New York: Knyhospilka (in Ukr.).

СУМ – Bilodid, I.K. (Ed.) (1970–1980). *Slovnyk ukrainskoi movy [Ukrainian language dictionary]* (1970–1980). (Vol. 1–11). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

УОС, 2009 – *Ukrainskyi orfohrafichnyi slovnyk [Ukrainian orthography dictionary]*. (2009). (9th ed.). Kyiv: Dovira (in Ukr.).

УП, 1929 – *Ukrainskyi pravopys [Ukrainian orthography]*. (1929). (1st ed.). Kharkiv: State Publishing House of Ukraine (in Ukr.).

УП, 1940 – *Ukrainskyi pravopys [Ukrainian orthography]*. (1940). Kyiv (in Ukr.).

УП, 1960 – *Ukrainskyi pravopys [Ukrainian orthography]*. (1960). (2nd ed.). Kyiv: Publishing House of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR (in Ukr.).

УП, 1993 – *Ukrainskyi pravopys [Ukrainian orthography]*. (1993). (4th ed.). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

УП, 2019 – *Ukrainskyi pravopys [Ukrainian orthography]*. (2019). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

REFERENCES

1. Arpolenko, H.P., Horodenska, K.H. & Shcherbatiuk, H.Kh. (1980). *Chyslivnyk ukrainskoi movy [The numeral of the Ukrainian language]*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
2. Barannyk, D.Kh. (1969). Chyslivnyk [Numeral]. In Bilodid, I.K. (Ed.) (1969). *Suchasna ukrainska literaturna mova. Morfolohiia [Modern Standard Ukrainian. Morphology]* (pp. 237–264). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
3. Vykhovanets, I.R. (2004). Chyslivnyk [The numeral]. In Vykhovanets, I. & Horodenska, K. (2004). *Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy [Theoretical morphology of the Ukrainian language]* (pp. 151–183). Kyiv: Univ. vyd-vo «Pulsary» (in Ukr.).
4. Horodenska, K.H. (2016). Chyslivnykovyi component u skladnykh slovakh iak normatyvna problema [The numeral component in the compound words as a normative problem]. In Malenko, L.D. (Ed.) *Naukova terminolohiia novoho stolittia: teoretychni i prykladni vymiry [Terminology of the New Century: Theoretical and Practical Aspects]* (pp. 37–38). Rivne: NUWEE (in Ukr.).
5. Ivchenko, M.P. (1955). *Chyslivnyky ukrainskoi movy [The numeral of the Ukrainian language]*. Kyiv: Vyd-vo Kyiv. derzh. un-tu (in Ukr.).
6. Klymenko, N.F. (1984). *Slovotvorcha struktura i semantyka skladnykh sliv u suchasni ukrainskii movi [Word-forming structure and semantics of complex words in the modern Ukrainian language]*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).